

“EUSKALTZAINDIAREN X. BILTZARRA” ETA “MAILEGUZKO HITZ BERRIEI BURUZ EUSKALTZAINDIAREN ERABAKIAK” LIBURUEN AURKEZPENA

(Donostia, 1986, Otsailak 28)

Fr. Luis Villasante

Euskaltzainburuaren hitzak

Jaun-Andreak:

Atsegingarri zait benetan Euskaltzaindiaren bi argitalpen berrion aurkezpena egitea. Luze-laburrez ez dira handiak; baina garrantziaz bai, nik uste. Lehenbizikoa **Euskera** da, hots, gure agerkariaren zenbaki berria, baina dena osorik Iruñean orain dela 17 hilabete egin zen Gramatika-Biltzarrari eskainia. Bigarrena, berriz, azken hiru urte honetan Euskaltzaindiak Mailegu berriei buruz eman dituen arauak dauzkan liburuska.

Bakoitzari buruz hitz bana esango dut.

I

Gogoan izango duzue, noski, nola 1984eko Irailean Gramatika-Biltzarra egin zen Nafarroako hiriburuan. Hango lanak eta agiriak datoz, bada, **Euskera**-ren zenbaki honetan.

Agian batek baino gehiagok agertuko du bere harridura. Zer? Hainbeste hots atera zuen Kongresu hark hain emaitza kaskarra, eta hain berandu emana gainera, urte t'erdia igaro delarik?

Goazen zatika galde horiei erantzunez.

Kongresu hartan, goizeko bileretan, guk *Txosten Nagusia* deitzen genuena azaldu eta eztabaidatu zen, hots, Euskaltzaindiaren Gramatika, hartako Batzordeak prestatua. Txosten hau izan zen Biltzar haren bizkar-hezurra. Gramatika honi Euskaltzaindiak behin-behineko onarpena eman zion eta berehala argitaratu zen, eta bai berehala agortu ere, eta bigarren argitalpen bat egin behar izan da.

Esanik dago honez gero Kongresuko Txosten Nagusi hori hemen ez dela azaltzen, liburu berezi gisa salgai dagoenez gero.

Zer da orduan zenbaki honetan datorrena? Txosten hori ez, beste gutzia. Lehenik, Kongresuaren kronika laburra, hots, egunean-egunean, goiz-arratsalde egin zirenen kontu emate bat, baita batzar-lekutik kanpora egin ziren ospakizunak ere.

Segituan datoz irekiera-eguneko hitzaldiak: Urralburu Nafarroako Gobernua-ren Lehendakariarena, Euskaltzainburuarena —euskara batuaren Gramatikaren beharraz—, Javier Granja Pascual jaunak Arturo Campionen Gramatikari eskaini ziona eta Rosa Miren Pagola andereak euskarak Nafarroan duen egoeraz egin zuena. Hauek izan ziren Biltzar-irekiera eguneko lanak eta hor daude jasoak.

Bigarren eguna. Arratsaldean. Orotan zazpi hitzaldi. Lehenengoa, Luis Mitxelena-rena, Campionen Gramatikari buruz. Bigarrena, Suzuko Tamura, japoniar anderearena: “Hitzen ordena erabiltzeko faktoreak”, lan aski luzea eta euskara eta japoniar hizkuntzaz konparaketa eginez. Ondoren dator Beñat Oihartçabalena: “Behako bat ezezko esaldiari”. Gero Georges Rebuschi-rena: “Positions, configurations, et classes syntaxiques, aspects de la construction de la phrase simple en basque” —hitz ordenari buruz honek ere—. Gero Alfonso Irigoienena: “Euskarazko izen sintagma mugatzailerik gabekoez”. Hurrengo Hizpal delakoarena (badakizue sigla bat dela hau: Hizkuntz Puntu Arrunten Lanketa; talde honen izenean J. A. Aduriz-ek presentatu zuen lana): “Zalantzazko hainbat puntu morfosintaktiko”, hots, gaur idazle eta irakasleei azaltzen zaizkien duda eta korapiloen multzo bat; Euskaltzaindiaren Gramatika-batzordeari jakitea interesatzen zaizkion puntuak, noski. Gero Natela Sturua georgiar emakumeak ingelesez presentatu zuen bere lana mugatua eta mugagabeari buruz.

Hirugarren eguna. Arratsaldez. Sei txosten. Lehenbizikoa Y. VI. Zytsar jaunarena; errusitarra da berau eta euskaraz aurkeztu zuen bere lana —bera ez zen etorri, ordea, eta beste batek irakurri zuen—: “Euskal deklinabidea”. Bigarren hitzaldia R. Trask jaun ingelesak izan zuen, euskaraz honek ere: “-ko atzizkia euskaraz”. Hurrengoa, J. L. Iturrioz: “La función de *-a* y de *-ta* a la luz de la dimensión de individuación”, hots *-al-ta* oposaketaz. Gero, Andolin Eguzkitza —bera ez zen etorri eta beste batek irakurri zuen lana—: “Aditz modalak euskaraz”. Gero, Txanturia: hau ere errusitarra eta beste batek irakurri zuen lana, euskaraz egina: “Modu-denborazko euskal sistemaren atal bat (potentzialak)”. Eta azkenik, M.ª Luisa Pikabea: “Expresiones temporales en el habla coloquial del valle de Erro”.

Laugarren eguna. Arratsaldean txangoa egin zuten biltzarkideek Leire, Xabier eta Zangotzara. Horregatik, eta salbuespen bat eginez, goizean, Txosten nagusiaz gainera, hiru hitzaldi sartu ziren, denak zenbaki honetan daudenak. Lehenbizikoa, Angel López García: “La unidad de un modelo topológico para el estudio gramatical vasco”; Valenciako Unibertsitateko irakaslea da egilea. Bigarrena, Patxi Oroz Arizkuren: “Coincidencia formal y excepción gramatical en euskera”. Eta azkena, Gunther Brettschneider jaun alemanak: “Kasoak euskaraz eta beste hizkuntzetan”.

Boskarren eguna. Amaiera-eguna izan zen. Goizean Euskaltzaindiak bere batzarrea egin zuen, eta gero, biltzarkideak bildurik, dominen banaketa egin zen, eta Euskaltzaindiaren Adierazpena eta Batzar-agiria eta euskaltzainburuaren azken hitzak irakurri ziren. Dokumentu guzti hauek ere zenbaki honetan jasoak daude.

Eta berandu atera delako esanari zer erantzun? Bai. Alde batetik egia da, baina ikus dezagun. Dena batera egiterik ez zegoen, eta lehentasuna eman zitzaion Txosten nagusiari, hots, liburu gisa zabaldu den Gramatikari, eta hau aski goiz atera zen.

Gainera kontuan eduki behar da Txostengile askok ez dituztela Kongresura beren lanak erabat bukatuak ekartzen eta han entzundako elkar hizketa eta eztabaiden eraginez osaketa eta zuzenketak egin nahi izaten dituztela eta horretarako epe bat eman behar izan zitzaie. Gero, inprimerian konposaketa egin ondoren, froga edo galeradak autoreei bidali behar izan zitzaizkien, eta ikusi duzuen bezala, autoreetarik ez gutxi urrun bizi direnak dira, eta denbora asko joaten da frogak bidali, zuzendu eta berriz hartu arte. Ez da berdin autoreak hemen inguruan bizi edo mundu zabalean barreiatuak egon.

Uste dut bestalde Zientzi Kongresuetako lanekin ateratzen diren beste liburuak ere ez direla hain azkar eta aguro kalera ateratzen eta hori, esan dudan arrazoiengatik erraz konprenitzen da. Beraz, ez dakit gehiegizko atzerapena egon den. Gauza hauek ez dute beren balioa eta gaurkotasuna galtzen urte bateko atzerapenengatik.

Eskerrak eman behar dizkiogu, azkenik, Nafarroako Gobernuari, beronen laguntzaz atera baita liburua, eta —esan beharrik ez dago— argitalpen honetan lan egin duten guztiei.

Edo oker gaude, edo Iruñeko Kongresu hura mugarri antzo, gailen eta nabarmen, alegia, geldituko da Euskaltzaindiak ospatu dituen Kongresu handien herronkan.

I I

Eta goazen beste liburuskara.

Hau guztiz bestelakoa da: “Maileguzko hitz berriei buruz Euskaltzaindiaren erabakiak”, hala du titulua.

Zertara dator liburuskara hau edo zein da beronen edukina?

Hitz gutiz azalduko dut.

Goizetik gauera, eta ia supituki, ustegabeko ahalbideak eta aukerak gertatu zaizkio euskarari. Ofizialtasun-maila iritsi du, irakaskuntzan sartu da, eta sekulan izan ez dituen bezalako aukerak suertatu zaizkio. Orain bada, eta egoera berri honen ondorioz, XX, mendeko gizarte hiritar batek behar duen bezalako tresna izatera etorri beharra du euskarak.

Eta horretarako, eta besteak beste, bere hitz-ondarea aberastu behar du. Hitz berrien premia gorria du, alegia.

Auzi hau korapilotsua da eta Euskaltzaindiak badaki hori.

Hitz berrien eskasia erremediatzeko hiru bide ditu euskarak: 1) lehena, beste hizkuntzetatik mailegatzea; 2) bigarrena, konposizio edo elkarketa bidez hitz berriak sortzea; eta 3) hirugarrena, deribazio edo eratorpenaren bidez hitzok moldatzea.

Euskaltzaindiak ez du uste hiru bide hauetatik bat ere baztertu behar denik. Hiruak beharko dira baliatu, kasu konkretuetan orain bata eta gero bestea erabiliz, eta halako oreka bat gordez, hizkuntzaren nortasuna arriskutan jar ez dadin.

Baina bego hau garbi: Euskaltzaindiak ez du uste hizkuntza hiritar batek gaur behar dituen hitz guztiak asmatzea edo erabakitzea berari dagokionik. Hau askoren lana da, noski: idazle, irakasle, itzultzaile, hiztegitzaile, hizlari eta, labur esateko, hizkuntza hau erabiltzen duten guztien lana.

Baina lan guzti hori batasun baten barnean egin dadin, badago hemen Euskaltzaindiari dagokion zerbait. Oinarrizko erizpideak finkatu eta mailegu berrien arazoan konkretuki hitzon idazkera eta itxura edo forma erabaki, hori bai, berari dagokiola uste du.

Euskaltzaindiaren asmoa da, bada, esandako hiru bide horiei buruz arau gidari batzu ematea, eta, hasteko, maileguen bideari heldu dio.

Azken hiru urte honetan hau izan da gure batzarretan akademi-gai nagusia. Gainera, bi Jardunaldi ere egin genituen Uztaritzen, txostenak aginduz eta gero eztabaidatuz. Jardunaldiok eritziak entzuteko, eta hartuko ziren arauak nondik joan beharko zuten antz emateko egin ziren, batez ere. Gero zortzi puntu aukeratu ziren Euskaltzaindiko batzarrean aztertu eta erabakitzeko. Eta lan guzti honen emaitza da liburuska honetan duzuen.

Bada hasieran sarrera bat, ez luzea, baina bai arazo honi buruz dauden korapiloak eta korapilo horien askabideak aski garbi eta hedatuki azaltzen ditue-na. Ondoren dator Uztaritzeko Adierazpena, gai honi buruz Euskaltzaindiak emana. Eta segituan banan-banan Euskaltzaindiak, bere batzarrean eztabaidatu ondoren, erabaki dituen zortzi Puntuak.

Lehenbizikoa mailegu berrien hasierari buruz. Bigarrena bukaerari buruz. Hirugarrena “G” edo “J” duten hitzei buruz. Laugarrena “X” duten hitzei buruz. Boskarrena “Z” edo “S” kontsonanteek “L”, “N” edo “R” kontsonanteen ondoren gertatzen direnean, ea “T” bat tartekatu behar den, ez den; eta bi sudurkari desberdinen multzoa dagoenean, zer egin behar den. Seigarrena “KT”, “PT”, “DB”, “KN”, “GM”, “DM”, “DJ” multzoetan zer egin behar den. Zazpigarrena, hiru kontsonantezko multzoetz ari da. Zortzigarrena, azkenik, “SZ” eta “SK” multzoetz.

Gero, berriz, bibliografi apurra dator gaiari buruz, eta, azkenik, laburpen bat gaztelaniaz eta frantsesez.

Maileguzko hitzekin egin duen bezalaxe, heldu diren urteetan Euskaltzaindiak beste hainbeste egiteko asmoa du konposizio eta deribazioari buruz: arau gidari batzu eskaini, alegia, bide horiek ere behar diren hitzak sortzeko egoki erabil daitezten.

Esan dezagun, gainera —eta hori hitzaurrean garbi adierazten da— Euskaltzaindiak ez duela gomendatzen maileguetara jotzea behar denean baizik; eta orduan ere, ahal dela, mailegatu behar den hitza iturritik, hots, latinetik, eta ez gure aldameneko bi erdaretarik har dadila eskatzen du. Bestela, Iparraldekoek frantsesetik eta Hegoaldekoek gaztelaniatik zuzen hartzen badituzte, berriz ere

elkarrengandik bitaratuak egonen gara eta beti erdara horien morroi eta menpeko. Badirudi euskara kultur tresna bihurtu nahi baldin bada, honetan ere berebera den bidea bilatzen ahalegindu behar dela.

Gainerakoan, Euskaltzaindiak proposatzen duen bidea ez da erabat etimologista eta ez erabat fonetizista ere. Bien artean halako oreka bat egin nahi du.

Arau hauek horixe izan nahi dute: arauak; ez agindu zorrotzak. Ez da pentsatu behar errealitate osoa salbuespenik gabe ingura dezaketenik. Bestela esan: kasu konkretu guztiak legepean sartzeko arau hauek balioko dutela pentsatzea, beroiengandik gehiegitxo itzarotea izango litzateke. Gainera, mailegu zahar eta berrien artean mugak ez dira beti garbi egoten, eta arau hauek mailegu berrientzat soilki balio dute.

Hori gora-behera, muga eta traba guztiak gora-behera, uste dugu arau hauek mesede handia egin dezaketela, mailegu berriak hartzean orobatasunezko ildo bat gorde dadin.

I I I

Dos publicaciones de muy distinta índole, pero que en el fondo responden a una misma preocupación, tiene el gusto de presentar hoy al público la Real Academia de la Lengua Vasca "Euskaltzaindia": la una es el número de su órgano **Euskera** que contiene las actas y trabajos del Congreso de Gramática Vasca celebrado en Pamplona en Septiembre de 1984, y la otra es el opúsculo que reproduce el texto auténtico de las normas emanadas de la Academia; normas que aspiran a regular de algún modo la ortografía y forma de los préstamos nuevos que la lengua se ve precisada a adoptar para hacer frente a las crecientes demandas y urgencias con las que hoy se encara.

Efectivamente, los tiempos corren tan veloces, los cambios se suceden tan vertiginosamente, los nuevos campos para los que el euskara se ve requerido son de tal cúmulo e índole que la Academia misma corre el peligro de verse desbordada por los acontecimientos.

De todos modos, ella procura estar a la altura de los tiempos —en cierto modo únicos para el euskara— en que le ha tocado vivir, y las dos publicaciones son —creemos— una buena prueba de ello.

Una de las grandes necesidades del euskara hoy es la de contar con el instrumento literario unificado y valedero para todo el país de habla vasca. Para esto se hace preciso tener elaborada la Gramática de este vasco literario común. Para este fin se organizó el Congreso de Gramática celebrado en Pamplona en Septiembre de 1984, en el que se discutió y aprobó el esbozo de gramática preparado por la comisión correspondiente de la Academia.

El número de **Euskera** que hoy ve la luz pública contiene, pues, las actas y trabajos de aquel Congreso, pero con una salvedad. Precisamente la ponencia que constituyó la espina dorsal del Congreso, o sea, el esbozo de Gramática vasca que allí se discutió y aprobó, no está aquí por la sencilla razón de que se publicó como libro aparte. Lo que el presente volumen abarca es el grueso del

Congreso: Crónica del mismo. Discursos de Apertura y Clausura y numerosas ponencias, muchas de ellas de personalidades de fuera del país, todas de algún modo relacionadas con Campión y su Gramática —de la que aquel año se celebraba el centenario—, y con la lengua y gramática vascas. Serán unas 20 ponencias las que en total figuran en el volumen; en él aparecen firmas tan prestigiosas como las de Brettschneider, Trask, Rebuschi, Suzuko Tamura, Natea Sturua, Zytsar, Txanturia, etc.

Otra de las grandes necesidades del euskara hoy es contar con el vocabulario que una sociedad de tipo urbano precisa en este siglo XX — y en la antesala ya del XXI—. Es evidente que a este respecto el euskara se halla necesitado de voces, si quiere ser vehículo apto hoy. Y no nos referimos, al decir esto, al vocabulario técnico y especializado de las ciencias, sino al de la cultura general que es patrimonio del hombre medio o corriente. El euskara necesita decidir cómo se han de decir tantas cosas que pertenecen al acervo común de esta cultura. Para ello le hacen falta voces que en el tesoro lexical tradicional no se encuentran.

Tres vías se le ofrecen al vasco para remediar esta falla:

1.ª Recurrir a los préstamos; 2.ª Formar voces nuevas por medio de la composición; 3.ª Formarlas por medio de la derivación.

La Academia cree que ninguna de estas vías debe ser descartada, sino que todas deberán ser usadas, en medidas y proporciones que no rompan un justo equilibrio, necesario siempre para no poner en peligro la identidad de la lengua.

No cree la Academia que a ella le competa, al menos hoy por hoy, el resolver ella sola cómo se han de designar tantas cosas que en la cultura moderna tienen su correspondiente nombre. Esto será labor conjunta en que han de participar tanto los escritores como los profesores, oradores y, en general, todos los usuarios del idioma.

Pero sí cree la Academia que a ella le compete la tarea de orientar y guiar de algún modo este proceso, dictando unas normas generales o orientadoras, a fin de que esta labor discurra dentro de unos cauces coherentes y no caóticos.

En estos tres últimos años la Academia se ha ocupado en la labor de estudiar y aprobar unas normas para las voces de préstamos que se hayan de adoptar, bien entendido que estas normas únicamente se refieren a la ortografía y forma que dichos préstamos deberán tener en la lengua vasca. Y esto es lo que ofrecemos en el opúsculo que hoy sale a la calle. Aunque las normas están redactadas en vasco, al final se ofrece también un resumen de ellas en castellano y en francés.

Una vez coronado este trabajo, la Academia se propone estudiar las otras vías que cree necesario incentivar, o sea, las de composición y derivación, y espera que a su debido tiempo podrá ofrecer también sobre ellas algunas directrices similares; pero para ello primeramente habrá que estudiar a fondo el tema y los problemas teóricos y prácticos inherentes al caso. El estudio relativo a la Composición está ya en marcha, aunque todavía en su fase inicial.

Y esto es todo.